

Transgresări tipologice ale jurnalului. Diatristica lui Emil Ivănescu

Diana Morari*

DOI 10.56177/jhss.2.15.2024.art.6

Typological Transgressions of the Diary. Emil Ivănescu's Diary

Abstract:

Emil Ivănescu's literature can be considered an attempt of the writer to fictionalize himself in order to better understand himself. This paper analyzes the writer's diary in relation to his literary texts marked by a writing centered on the self, assimilable to the sphere of intimacy, which is also a space of metaliterary interrogations. Whether consciously or not, Emil Ivănescu opts for a literature of interiority because it fits in with his existential obsessions.

Keywords: Emil Ivănescu, diary, identity, otherness

Deși ne lipsește perspectiva de ansamblu asupra diaristicii lui Emil Ivănescu, manuscrisele autorului fiind parțial pierdute sau distruse, volumul publicat în 2006, *Artistul și Moartea*, oferă o imagine suficient de clară în ceea ce privește specificul literaturii sale subiective. Putem considera întreaga literatură a lui Emil Ivănescu o încercare a scriitorului de a se ficționaliza pentru a se înțelege mai bine; rezultă, așadar, o scriitură centrată pe eu, asimilabilă sferei intimității, care este totodată și un spațiu al interogațiilor metaliterare. Observația Ralucăi Dună – „orice operă a sa este o formă de jurnal deghizat” (***, 2017: 471) – ne determină să regândim limitele încadrărilor tipologice ale jurnalului. Textele atribuite convențional acestui „gen al biograficului” au fost organizate cronologic în trei corpusuri diaristice: un jurnal wertherian – după propria catalogare a autorului – în care este lizibil un veritabil jurnal de creație cu fraze arborescente, proustiene, turnate într-un stil prețios; un jurnal francez menit să continue însemnările anterioare, evocând dar și construind, în fragmente mai compacte, imaginea femeii de care era îndrăgostit și căreia îi ascunde identitatea de nume; *Note dintr-un carnet*, text intitulat de Mircea Ivănescu, care se întinde pe puține pagini și constă în notații intime de peste zi, fără intenție de

---

* Scientific Research Assistant PhD, “Alexandru Philippide” Institute of Romanian Philology, Iasi Branch of Romanian Academy, diana.stroescu1@gmail.com.

literaturizare a scrisului, extrase dintr-un caiet utilizat pentru diverse însemnări, inclusiv pentru cele privitoare la proiecte literare.

Emil Ivănescu preferase o scriitură a devoalării sinelui după modelul jurnalului intim în primul rând datorită modei literare a vremii. Prin stilul propriu marcat de o directețe care ținea esențialul, Eugen Ionescu descria climatul anilor '30 care electrizase literații: „Se publicau jurnale intime. Fiecare avea jurnalul intim și se bătea cu pumnii în piept: nu-mi pasă de nimeni decât de mine” (Simion, 2005: 9). Avea dreptate Mihai Zamfir să afirme că se formase „o întreagă generație purtată instinctiv spre jurnal” (Zamfir, 2006: 177). Această aplecare inconștientă asupra unui gen de scriitură până atunci marginal, cu un statut literar incert și rezervat sertarului, pentru a-l feri de ochii indiscreți ai lectorilor, este strâns legată de ideea frenetică a acumulării experiențelor, împărtășită de tinerii scriitori din interbelic. Prin excelență spațiu textual al subiectivității, jurnalul intim va consemna cu minuție toate experiențele trăite, de la cele exterioare la cele abisale, păstrând iluzia unicității. Literatura română interbelică a stat sub semnul autografiei într-o căutare efervescentă a autenticității. Astfel că, în anii în care scria Emil Ivănescu, din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, preeminența eului în scriitură nu putea fi decât o certă constatare.

Opțiunea scriitorului Emil Ivănescu pentru o literatură a interiorității este justificată și de ideea că acest tip de scriitură se ajusta obsesiilor sale existențiale: „jurnalele și fragmentele de jurnal păstrate, mai haotice, mai luxuriante stilistic, alternând artificialitatea și lirismul, exprimă cu o mai pregnantă acuitate conflictul de nerezolvat dintre lumea dinăuntru și lumea din afara, dintre omul romantic și luciditatea spiritului modern” (***, 2017: 471). Specific scrierilor ivănesciene în ansamblu, însemnările jurnalului pendulează între două atitudini livești: între sentimentalismul deprimant al lui Werther și rațiunea automatizată a domnului Teste, amintind de colocviul la care participaseră eurile temperamentale – în acest sens, *Dialogii psihopatului* sunt o transpunere dramatică a filelor de jurnal, în care recunoaștem cu ușurință multitudinea ipostazelor sinelui: citaționistul – ecouri livești ca efect al unei culturi inhibante: „Pentru că vorba de Wilde eu devin nepoliticos de doct: precizez numărul pe care îl purta la Reading (seria C. 33) sau pseudonimul de la Berneval” (Ivănescu, 2006: 235); nihilistul absorbit de ideea absurdului existențial și a necesității sinuciderii: „Parler suicide est très agréable... Monomanie, devenue chronique” (*Ibidem*: 257); sentimentalul contemplând imaginea femeilor iubite: „Mon cœur très werthérien se gonflait alors, tour à tour, de bien-être, de désespoir” (*Ibidem*: 245), a Cynthiei și, cu precădere, a Galiei; incertul în postura pianistului, căci muzica generează stări fluctuante care nu pot fi prinse în cuvinte; idealistul proiectant al fetei Morgana, modelul femeii desăvârșite: „dacă ai primi să fii iubită [...], ai realiza [...] visul de a

cunoaște Fata Morgana a Idealului meu de neatins și totuși mereu dorit, neprihănită” (*Ibidem*: 213) etc. În plus, pagini întregi din *Jurnal* amintesc de digresiunile reflexive ale Eului regizor din aceeași piesă. Obiectivitatea ar presupune o separație de sine; or, Emil Ivănescu nu caută să se detașeze de propriile suferințe și manii, ci le hipertrofiază pe măsură ce le transformă în literatură. Iar dacă nu-și poate percepe sinele ca fiind unitar, e pentru că, în scris, desfășurarea jurnalieră a stărilor creează impresia simultaneității lor – „écriture momentanée d’un moi en miettes” (Gusdorf, 1991: 318).

Izolând fragmentele diaristice de *Notele dintr-un carnet*, putem considera că jurnal lui Emil Ivănescu este wertherian prin subiect și literar sau de creație, prin formă și prin funcțiile proiectate. În cunoscutul articol „Délibération”, Roland Barthes – contestatar în teorie al jurnalului intim – denunță ipocrizia acestui gen de scriitură și reproșează irelevanța dimensiunii estetice: „Je perçois avec découragement l’artifice de la « sincérité », la médiocrité artistique du « spontané » ; pis encore : je me dégoûte et je m’irrite de constater une « pose » que je n’ai nullement voulue” (Barthes, 1995: 1004). Criticul francez enumeră patru motive care ar justifica existența unui jurnal intim, printre care identificăm și „fetișismul limbajului”, prin care se promovează ideea de jurnal ca atelier de fraze. În cazul lui Emil Ivănescu, această sinteză tipologică a fost posibilă, întrucât conștiința literară acută a scriitorului nu putea ignora „balastul nesfârșitului sentimentalism”, „ca un ultim bastion al adolescenței”.

Béatrice Didier, în studiul monografic *Le journal intime*, constată o realizare progresivă a jurnalului ca gen literar, datorită caracterului proteiform al scriiturii. Lipsa de constrângeri a acestui fel de a scrie nu putea decât să constituie o atracție pentru „experimentalistul” care voia să inventeze noi forme de expresie literară; citim, în jurnalul francez, un pasaj care motivează preferința autorului: „Aussitôt fini un passage j’éprouve le coupable besoin de commencer un autre. J’adore ce genre d’écriture : il est voluptueux presque. Il incite une idée pour abandonner l’instant qui suit, insatisfaite” (Ivănescu, 2006: 252). Emil Ivănescu își gândește jurnalul ca operă literară în sine, nicidecum ca activitate care să contrabalanseze momentele de incapacitate creatoare. Sentimentul îndrăgostirii îi asigură acestuia un stimulent puternic pentru a scrie și a cânta la pian – „nu mai pot continua să scriu la Fata Morgana decât după ce mă voi îndrăgosti din nou [...] am impresia că jurnalul acesta ia acum proporțiile unui adevărat al doilea capitol al Fetei Morgana” (*Ibidem*: 197) –, dar observăm că nu se face o ierarhie a scriiturilor, dovadă că texte care sunt practic desprinse din corpul jurnalului dobândesc autonomie în varianta editorială.

Cu toate că Mircea Ivănescu mărturisea că fratele său putea atinge în scris perfecțiunea formală fără efort, este exclusă ipoteza însemnărilor

spontane. Aspectul laborios al frazelor contrastează cu caracterul necăutat al însemnărilor de peste zi. Jurnalul e un loc al exercițiului de a scrie, în care distingem pașișe după opere din scriitorii admirați (Proust, Verlaine, Baudelaire) – amintim în mod sugestiv că romancierul francez, pe care Emil Ivănescu îl prețuia în mod deosebit, își exersase la început condeiul pașișându-l pe Balzac. Această frază proustiană și metaproustiană poate fi citită și ca un omagiu adus creatorului care revoluționase literatura franceză și o influențase pe cea universală:

Și deoarece, datorită inconsecvenței caracterului meu, a căruia impetuozitate temperamentală este mult diminuată valoric de o ahashverică și prin aceasta aproape permanentă instabilitate, în sfera preocupărilor pe care le atac cu trepidantă convingere la un moment dat, pentru ca puțin să le părăsesc, atras de mirajul pentru mine mereu reînnoit al altora, ajung din timp în timp, din nou, după acest neprevăzut itinerar sufletesc (de cele mai multe ori abracadabrant sau numai ciudat sau fără calificativ în totuși vasta nomenclatură a ilogicului) printre variile regiuni ale spiritului, în aceea atât de orgolioasă și care exercită asupra mea o subtilă fascinație, a creației literare – atunci, încerc să câștig, printr-o excesivă lipsă de cumpăt în ardoarea pe care o depun credinței regăsite, tot ceea ce am pierdut în epoca de erezie dinaintea reconvertirii, cu alte cuvinte, să substitui în acest delicios temps retrouvé întreaga povară a psihismului cheltuit înainte de a la recherche du temps perdu – ultima dovadă: plastica încheiere ce rezumă această dramatică confesiune, printr-o îndrăzneță retranspunere în imagini proustiene, în concordanță de altfel cu dimensiunile demne de Sodome et Gomorre ale frazei de față (*Ibidem*: 293).

Observăm cum Emil Ivănescu își formase o privire livrescă în fragmente precum acela care evocă imaginea unui cadavru, al meningiticului pe care îl îngrijise la spital, inspirându-i o idee de pașișă după poemul baudelairian *Une charogne*. Aflăm și un soi de jurnal în jurnal: dintr-un caiet de creație intitulat *Voyage bibliographique dans le pays de l'amour*, cu „elucubrative poeme”, Emil Ivănescu transcrie câteva, printre care și unul „à la manière de Paul Verlaine”, consemnând apoi reacțiile Yvonnei, cititoarea jurnalului, care intervine pe alocuri făcând corecturi – cu un „blazat zâmbet de Boileau modern” (*Ibidem*: 194) îi reduce la două versuri o poezie scrisă în franceză – sau „suspînând” pe marginea unor fragmente proustiene: „ufl! ce frază!” (*Ibidem*: 198). Este notată și o întâlnire cu Serge Nadan și cu Yvonne, transformată într-un concurs de erudiție, în care Emil le citește „pasajele cele mai impersonal literare” (*Ibidem*: 231) din *Jurnal* – titlul cu majusculă, dat de către autor, precum și gestul de a-l oferi spre lectură și comentariu sunt semne că urmărea să facă din jurnal o operă literară.

Resortul scrierii este surpriza reîndrăgostirii – „iubirea pură”, abstractă, pentru Cynthia este înlocuită de „iubirea carnală”, concretă, pentru Galia Henegariu, la care face referire doar pronominal, presărând însă suficiente indicii ca să poată fi identificată – o tânără „mi-russe”, „mi-roumaine”; colecția de exemplare din volumul ei de versuri

Depănare ș.a. Existența Jurnalului se datorează ideii de a-i dedica o scriere literară care să o elogieze. Totuși, nu lipsește poza auctorială marcată de modestia autoironică: „ar trebui să cerem iertare, ei întâi, și tuturor apoi, pentru îndrăzneala de o lua ca subiect al jurnalului acestuia – naiv și de hibride elucubrații cvasi-literare numai” (*Ibidem*: 186), deoarece imaginea ei se lasă doar contemplată, nefiind exteriorizabilă prin cuvinte. O influență proustiană de gradul al doilea este vizibilă în maniera à la Swann de cristalizare a iubirii și în exprimări care amintesc întocmai de reflecțiile naratorului din *À la recherche du temps perdu* centrate pe imaginea Albertinei: „Despre ceea ce aş vrea însă să scriu acum, este inimaginabilul și perpetuu-metamorfozantul său poliedrism, căci îmi poate apărea în mii de chipuri și sub mii de aspecte mereu schimbate” (*Ibidem*: 187). Găsim în al doilea volum al romanului francez o cugetare similară în expresie: „je devrais plus encore donner un nom différent à chacune de ces Albertine qui apparaissaient devant moi, jamais la même, comme – appelées simplement par moi pour plus de commodité la mer – ces mers qui se succédaient et devant lesquelles, autre nymphe, elle se détachait” (Proust, 2016: 507-508). Într-o scrisoare adresată Galiei, Emil Ivănescu îi mărturisește că o iubește atât de mult tocmai pentru că are atât de multă imaginație. Urmând logica, se poate afirma: are atât de multă imaginație tocmai pentru că acumulasă atât de multă cultură. Dacă Swann se îndrăgostise de Odette pentru că o asemuise unei picturi de Botticelli, Emil Ivănescu întreținea și potența sentimentele pentru Galia, dându-le o dimensiune livrescă – imaginea femeii adorate este inspirată de iubirea naratorului proustian pentru Albertine.

Gândind să îi aducă prinos femeii de care se îndrăgostise un jurnal literar, adică o scriere care să literaturizeze revelațiile intimității, Emil Ivănescu este atras îndoit în capcana autoscopiei – scriitorul se critică scriind și omul se analizează iubind. Astfel, devine tot mai persistentă o neîncredere născută din „autocomentariul supărător”: Emil cel lucid îl observă fără odihnă pe Emil cel sentimental, iar senzația de ridicol, sinonim în speță cu melodramaticul, se suprapune peste suferințele lăuntrice – căci, așa cum citim într-o scrisoare de adio către Galia, orgoliul ca efect al cerebralității îi relevă scriitorului ironia de a juca el însuși o melodramă comună:

Jurnalul acesta, cu toate părțile lui ridicole, capătă, din ce în ce mai pronunțat, caracterul teatral de simfonic în prolixitatea lui, al unei foarte literare mărturisiri, cu atât mai odioase, mic, cu cât se înfruptă, cu blamabilă nepăsare artistică – ce caută pretutindeni efecte de stil sau de situație – din realitatea cea mai acută și, prin aceasta, cu atât mai susceptibilă, a împovăratei mele existențe (*Ibidem*: 293).

Jurnalul conceput să fie unul literar evoluează treptat spre dimensiuni romanești, motiv pentru care literatura invadează scriitura

intimă, dând naștere unor contradicții legate de condiția scriitorului în raport cu eul profund: „Mi-e o silă grozavă de mine însumi și mă urăsc așa de acut și fără speranță pentru că știu că e inutil. Ce rost are să mai mângălesc literatură despre mine, când realitatea e alta, atroce, în viața cealaltă a mea, din afară, și nu nici nu poate fi însemnată în jurnale” (*Ibidem*: 204). Georges Gusdorf avertizează asupra acestei iluzii pe care și-o fabrică diaristul în momentul în care întreprinde actul de a se construi pe sine prin limbaj: „le moi n’est pas un discours et ne se laisse pas circonscrire par un réseau d’expressions verbales” (Gusdorf, 1991: 336). Astfel, jurnalul ivănescian cunoaște aceleași puseuri negatoare ca textele dramatice, fiind străbătut de conștiința că scrisul intelectualizează emoțiile și falsifică trăirile. Pasajele literare alternează cu însemnări care exprimă exasperarea cauzată de imposibilitatea cunoașterii sinelui: „Nu mai însemn nici un fel de dată. La ce bun? Știu numai că înlăuntrul meu forțe necunoscute lucrează după legi neștiute să-mi dureze o construcție sufletească, de mine niciodată dorită sau măcar imaginată. [...] în timp ce noi dormim, puteri veșnic treze în noi veghează la desăvârșirea trăirilor noastre celor obsedante” (Ivănescu, 2006: 207). Ne spune și Mihai Zamfir că „în jurnalul de existență domnește senzația că scripticul nu va putea acoperi niciodată, decât extrem de parțial, fapticul” (Zamfir, 2006: 148). Cu alte cuvinte, această tipologie presupune o conștiință auctorială metascripturală accentuată. În acest sens, se poate intui că dacă Emil Ivănescu nu lua decizia sinuciderii, am fi citit în continuarea jurnalului existent o operă de maturitate, asemenea celor aparținând scriitorilor târgovișteni, în care, odată depășite crizele tinereții, să dăinuie imaginea și interogațiile creatorului.

„Caietul de fildeș” (Jules Renard) care părea să promită desfătări interioare, deschide o prăpastie primejdioasă: „dans le retrait, le diariste constate – ou revendique – sa solitude” (Braud, 2006: 33). Scriitura va fi suspendată ocazional dintr-un sentiment de repulsie față de actul care disecă nemilos sinele:

Am lăsat înadins să se scurgă mai multe zile înainte de a ceda tentației destul de puternice de a redeschide filele acestui jurnal. Mi-e o silă teribilă de tot ce spun, de tot ce fac, de tot ce scriu; mi-e groază să mă mai introspectez: devastarea interioară trebuie să fie mult mai deznădăjduitoare, chiar pentru unul ca mine, obișnuit să trăiască după scurte, factice Aufschwung-uri, veritabile dezastre (Ivănescu, 2006: 209).

În spirit ivănescian, finalul însemnărilor din Jurnal stă sub semnul palinodiei: „caietul ăsta intens trăit [...] e ca o închidere de circuit: pornește de nicăieri și se întoarce nicăieri” (*Ibidem*: 238), aducându-ne aminte de turnura atitudinii auctoriale manifestă în elementele de paratekst ale *Dialogilor psihopatului* – în prezentare Emil Ivănescu afirmă categoric aportul său novator în cadrul literaturii române, pentru ca în

final să se dezică de propria creație. Considerate „de véritables *essais sur moi*”, însemnările sunt reluate în *Jurnalul francez*, cu o tentă mai pronunțat wertheriană, observabilă încă din descriere: „Nouveau Cahier. Peut-être nouvelle confession. Plutôt nouvel essai d’expliquer l’histoire des supplices. C’est cela” (*Ibidem*: 243). Incapacitatea de a se detașa de femeia neîncetat contemplată îl determină pe Emil Ivănescu să o compare cu mitologica pasăre Phoenix, dar, de această dată, imaginea iubitei indifferente coexistă cu imaginea morții voluntare. Jurnalul intim imersează gândirea în zonele incerte ale sinelui. Ni se înfățișează, din nou, legătura dintre suicid și scriitura diaristică: „Le suicide apparaît comme le point dernier du délabrement intérieur. Dans le présent sans limites de la mélancolie, l’acte envisagé offre un repère : il est le futur que le diariste projette devant lui” (Braud, 2006: 103). Adaptând un aforism nietzschean, dacă diaristul privește îndelung în abis și abisul îi va întoarce, la rândul lui, privirea. Ca un semn al timpului, *Jurnalul francez* se încheie cu o notă despre sinucidere care ne trimite la ideea textului *Mitul lui Sisif* – operă camusiană necunoscută lui Emil Ivănescu, fiind publicată ulterior scrierii sale. Morbul absurdului pătrunsese inevitabil în gândirea literaților.

De asemenea, proza scurtă a lui Emil Ivănescu trebuie citită prin raportare la relația cu jurnalul literar al acestuia. În majoritatea cazurilor, granița dintre scriitura intimă și ficțiunea textelor de proză se estompează, ceea ce explică ezitarea mărturisită de editor între a introduce anumite fragmente în corpusul jurnalului și a le conferi un statut independent. Cu toate acestea, indiferent de locul lor în alcătuirea operei de ansamblu, textele pot fi interpretate pe fundalul transferului de idei și de formulări din jurnal în ceea ce numim convențional opera literară. Cu alte cuvinte, căutarea perpetuă a sinelui are ca rezultat transferul existențial în pagini de ficțiune. Jurnalul, proza și dramaturgia ivănesciană se contopesc într-o scriitură intimă în care circulă repetitiv fraze, idei și obsesii auctoriale.

REFERINȚE:

- ***, *Dicționarul general al literaturii române*, vol. 4: H-L, Editura Muzeul Literaturii Române, 2017.
- Barthes, Roland, *Délibération* in *Œuvres complètes*, tome III, Paris, Editions du Seuil, 1995.
- Braud, Michel, *La forme des jours. Pour une poétique du journal personnel*, Paris, Editions du Seuil, 2006.
- Gusdorf, Georges, *Les écritures du moi. Lignes de vie 1*, Paris, Editions Odile Jacob, 1991.
- Ivănescu, Emil, *Artistul și Moartea*, București, Editura Institutul Cultural Român, 2006.

Proust, Marcel, *A l'ombre des jeunes filles en fleurs*, Paris, Editions Gallimard, 2016.

Simion, Eugen, *Ficțiunea jurnalului intim: III. Diarismul românesc*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005.

Zamfir, Mihai, *Cealaltă față a prozei*, București, Editura Cartea Românească, 2006.

